

I. Politiek geschiedenis - Histoire politique

BRECHT DESEURE

Onhoudbaar verleden. Geschiedenis als politiek instrument tijdens de Franse periode in België

Leuven, Leuven University Press, 2014, 424 p.

In de historiografie over het revolutietijdvak was het lang een *idée reçue* dat de revolutionairen, behalve met de traditionele hiërarchische orde, vooral ook braken met het verleden. Met name in het onderzoek naar de Franse Revolutie hebben gerenommeerde historici als Reinhart Koselleck, Mona Ozouf, Lynn Hunt en anderen elk op hun eigen manier bijgedragen aan het beeld dat in Frankrijk na 1789 een nieuw, modern tijdsbesef ontstond waarin het heden voor het eerst werd ervaren als wezenlijk anders dan het verleden. Talrijk zijn de studies over de invoering van de Franse revolutionaire kalender, die geldt als illustratie *par excellence* van de revolutionaire wens om helemaal opnieuw te beginnen en het verleden te laten voor wat het was. In invloedrijk werk zoals dat van Richard Terdiman en François Hartog, die het temporeel besef in een breder perspectief beschouwen, wordt de Franse Revolutie voorgesteld als een breukmoment met paradigmatische kracht.

Het was te verwachten dat deze fixatie op de uniciteit van de revolutionaire ervaring niet zonder reactie zou blijven, en de afgelopen jaren lijkt zich inderdaad een kleine school te hebben gevormd van historici die laten zien dat hier het nodige op valt af te dingen. Zo blijkt het bijvoorbeeld mogelijk eerder in de vroegmoderne geschiedenis gebeurtenissen te identificeren – de Nederlandse Opstand, de Franse Godsdienstoorlogen – die net als

de Franse Revolutie zo ingrijpend waren dat tijdgenoten althans tijdelijk overtuigd raakten van de onoverbrugbare afstand tussen heden en verleden. Anderzijds zijn er in het revolutietijdvak dan weer talrijke voorbeelden te geven van revolutionairen die zich wel degelijk bleven spiegelen aan het verleden op een manier die niet direct veel afstand doet vermoeden. Revolutionaire politici als Gilbert Romme, nota bene de uitvinder van de Franse revolutionaire kalender, pleegden na hun terdoodveroordeling zelfmoord onder verwijzing naar hun stoïcijnse held Cato de Jongere, die in de Romeinse oudheid hetzelfde had gedaan. Ook studies over het revolutionaire beroep op middeleeuwse iconen als Jeanne d’Arc en Wilhelm Tell laten een veel complexere omgang met het verleden zien dan het geijkte beeld toelaat.

Een welkome bijdrage aan deze revisionistische tendens biedt de recent verschenen monografie *Onhoudbaar verleden. Geschiedenis als politiek instrument tijdens de Franse periode in België*. De auteur Brecht Deseure legt in deze bewerking van zijn in 2011 verdedigde proefschrift de vinger op twee belangrijke tekortkomingen van het breukparadigma: in de eerste plaats richt dit zich sterk op het revolutionaire centrum en ten tweede wordt meestal gekeken naar de relatief korte periode tussen het uitbreken van de revolutie en de val van het schrikbewind van de Terreur. Wie staande wil kunnen houden dat het denken over de relatie tussen heden en verleden in de westerse wereld onomkeerbaar veranderde als gevolg van de Franse Revolutie, zal toch ook moeten onderzoeken wat er gebeurde buiten Parijs en na de vestiging van het Directoire. Met de nodige kritische zin toetst Deseure de houdbaarheid van de breukthese door zich

te richten op de Zuidelijke Nederlanden, die tussen 1792 en 1814 (gedeeltelijk) onder Frans bewind stonden en vanaf 1795 integraal onderdeel uitmaakten van achtereenvolgens de Franse Republiek en het Keizerrijk.

Deseures casus wordt gevormd door de representatiepolitiek van ambtsdragers van zowel autochtone als Franse origine, die optraden als vertegenwoordigers van de Franse overheid. Hij heeft hiervoor gekeken naar officiële overheidscommunicatie, zoals publieke redevoeringen van functionarissen en proclamaties van verschillende overheden. Daarnaast heeft Deseure studie gemaakt van bronnen die inzicht geven in de symboolpolitiek rondom monumenten, herdenkingen en feestelijkheden, en bespreekt hij het overheidsbeleid ten aanzien van kunst- onderwijs en -productie.

Uit Deseures onderzoek blijkt dat het verleden op het officiële Frans-revolutionaire overheidsniveau nooit volledig in de ban werd gedaan. Juist in de Zuidelijke Nederlanden, waar in tegenstelling tot in andere delen van Europa maar weinig inwoners zaten te wachten op de komst van de Fransen, werd het van belang gevonden een historiserende legitimering te creëren die het nieuwe bewind steviger in het zadel moest helpen. In de eerste jaren gebeurde dit door middel van een geconstrueerd oorsprongsverhaal dat een dusdanige zwakke band met het verleden vertoonde dat Deseure toch spreekt van een 'antihistorische politieke cultuur'. De Belgen werden in toespraken en proclamaties voorgesteld als een van oudsher vrijheidslievend Gallisch volk dat na een despotische interval onder Oostenrijks bewind eindelijk tot vrijheid was gekomen door de aansluiting bij Frankrijk.

In een tweede fase, die aanbrak met de alleenheerschappij van Napoleon, werd veel meer aansluiting gezocht bij bestaande geschiedverhalen en gebruiken. Door bij een bezoek van de Franse keizer onder meer terug te grijpen naar de traditie van de blijde intredes, werd die bewust neergezet als 'gewoon' een nieuwe vorst zoals de Zuidelijke Nederlanden die altijd gekend hadden.

Deseure sluit met zijn studie nadrukkelijk aan bij de politieke transferbenadering zoals die voor het Nederlandse revolutietijdvak onder meer werd toegepast door Annie Jourdan en Martijn van der Burg. Dit betekent dat hij zich er voortdurend van bewust toont dat richtlijnen van de centrale overheid in Parijs door toedoen van initiatief en interpretatie van de functionarissen die er uitvoering aan gaven een eigen invulling kregen. Zelfs in de eerste fase werd de algemene lijn verweven met lokale historische symboliek om de herkenbaarheid en daarmee de aanvaardbaarheid onder de bevolking te bevorderen. In het Antwerpse legitimeringsverhaal was bijvoorbeeld steeds een hoofdrol weggelegd voor de Schelde en werd de ideale oorsprongstoestand van de vrije Antwerpenaren opmerkelijk genoeg niet geplaatst in een mythisch verleden maar in de gouden 16de eeuw. In Brussel daarentegen was het lokale verleden juist opvallend afwezig. Hoe de geschiedenispolitiek eruit kwam te zien, werd volgens Deseure bepaald door een wisselwerking tussen de ideologische koers van de centrale overheid, de lokale context en de inbreng van individuele overheidsfunctionarissen. Van belang is zijn observatie dat de Franse ministers van Binnenlandse Zaken, die verantwoordelijk waren voor het beleid ten aanzien van de

representatiepolitiek, lokale differentiaties niet noodzakelijkerwijs probeerden tegen te gaan, maar soms zelf stimuleerden.

Onhoudbaar verleden is uitstekend ingebed in de internationale literatuur en gebaseerd op zeer gedegen archiefstudie. Het boek heeft een hoge informatiedichtheid, waardoor de leeservaring hier en daar wat taai kan zijn. De lokale gezagsdragers moesten creatief zijn om met beperkte middelen steeds nieuwe versies van het verleden te kunnen presenteren. Zo doken dezelfde paradewagens bijvoorbeeld telkens weer op in nieuwe parades, steeds met een andere symbolische betekenis. Deseure had de ironie die in dergelijke handelingen besloten ligt wat mij betreft wel iets meer mogen uitbuiten, zoals hij eigenlijk alleen doet wanneer hij aan het begin van het eerste hoofdstuk Manneken Pis in pamfletvorm laat polemiseren met het standbeeld van Karel van Lotharingen. De vraag hoe de bevolking aankeek tegen het niet altijd even subtiele gebruik van het verleden blijft helaas ook grotendeels onbeantwoord. Maar misschien valt dat Deseure niet echt aan te rekenen : hij heeft egodocumenten en kronieken van tijdgenoten geraadpleegd, maar blijkbaar waren die minder geneigd om de representatiepolitiek op dat niveau te becommentariëren. In elk geval biedt *Onhoudbaar verleden* een mooi uitgewerkte casus die laat zien hoe Franse beleidsmakers na Thermidor geleidelijk terugkeerden naar een verhouding tot het verleden die maar weinig verschilde van wat in de vroegmoderne tijd gebruikelijk was geweest. Zijn studie draagt daarmee bij aan het besef dat de gepercipieerde kloof tussen heden en verleden in de vroege 19de eeuw niet zo groot was als een tijd lang is gedacht.

Joris Oddens